

Componist van de leegte

door Dorine Esser (hoofdredactrice Vorm en Leegte, Nederlands kwartaalblad, april 2009)

Wim Henderickx geeft les in compositie en muziekanalyse aan het conservatorium van Antwerpen en Amsterdam en is huiscomponist bij Muziektheater Transparant. Hij is een van de zeldzame hedendaagse componisten uit de lage landen die volle zalen trekt, onder meer met zijn opera VOID/Sunyata. Dorine Esser ging bij hem op bezoek.

‘Sunyata’, het begrip leegte, uit het hartsoetra, wat betekent dat voor jou, dat je er een hele opera aan wijdde?

Wim Henderickx: ‘Ik was een aantal jaar geleden in Nepal, Bodnath om precies te zijn. Ik was er helemaal niet naartoe gegaan om inspiratie voor een opera op te doen. Ik ging er naartoe om de muziek te bestuderen. Maar ik had geen doel, behalve het verwezenlijken van een lang gekoesterde droom om in een klooster hoog in de Himalaya op zo’n reusachtige gong te slaan, wat ik ook gedaan heb.

Maar door een bijzondere energie te voelen op verschillende gewijde plaatsen in de Kathmandu-vallei diende het idee voor een opera zich spontaan bij me aan. Ik heb werkelijk zelfs fysiek gevoeld dat ik dit moest gaan schrijven. Ik kan het niet uitleggen of verklaren.

Vibraties

Ik wilde iets schrijven wat over vibraties gaat, over datgene wat je niet kan betasten, wat geen vaste materie is. Ik wist dat het een cyclus moest zijn waarvan het grote deel het muziektheaterstuk Sunyata zou worden. De gehele cyclus heet de Tantric Cycle en bestaat uit zeven composities waarin de filosofie van het tantrisme is verweven op basis van de Shri Yantra mandala. Als je die mandala echt bekijkt, de geometrische figuren, de getallen die erin vervat zijn, drukt het niet alleen een filosofie uit maar is het in zekere zin ook een soort wetenschap. Het is zo rijk! Dat haast wetenschappelijke aspect aan religie fascineert mij. Maar ook de emotie, de passie mag niet ontbreken, integendeel zelfs. Volgens de comparatief filosoof Ulrich Libbrecht (zie V&L nr.2, 2008) brengt religie ons weer terug bij de emotie. In Nepal heb ik een kippenvelervaring gehad, een gevoel van diepe warmte dat ik misschien slechts één keer in mijn leven op die manier zal mogen ervaren. Met dat gevoel ben ik dit werk gaan maken.

Down to earth

Ik had daar ook een ontmoeting met een Tibetaanse rinpoche (‘de kostbare’: Tibetaans boeddhistische eretitel, meestal gereserveerd voor gereïncarneerde lama’s-tulku’s, red.). Ik heb hem een aantal vragen gesteld waarop ik zen-achtige, retorische antwoorden kreeg. Ik vond het groots hoe relativerend hij sprak. Hij zei te hopen dat ik er iets aan had, maar als dat niet zo was, zijn uitleg dan maar te vergeten. Hoe diep het contact ook tussen ons was, het was vooral down-to-earth. Er

mocht gelachen en losgelaten worden. Het was openend, positief en warm. Wat ik mooi vind aan het boeddhisme is dat er niets opdringerigs aan zit. Er is niemand op uit je voor de zaak te winnen, dat vind ik ongelooflijk sterk. Het getuigt van een enorm zelfvertrouwen en een enorme overtuiging.

De Himalaya is een sterke plek. Het is de plek op aarde die het dichtst bij de kosmos staat. Nadat ik terugkwam zeiden mijn studenten dat ik zo rustig was. Dat heb ik zo lang mogelijk geprobeerd vast te houden. Het was een ontgoocheling om na enkele weken te merken dat het weer weg was. Ik zou zonder doel zo terug willen gaan naar de Himalaya. Een vliegticket kopen en zeggen: "Goed, we zien wel.."

Geluk en lijden

Wat ik hoorde aan het begin van de opera doet mij aan lijden denken. Bovendien is moderne atonale muziek niet erg toegankelijk voor het grote publiek.

Wim Henderickx: 'Dat klopt. Het stuk gaat over geluk én lijden. Ik beschouw het als twee verschillende energievormen, die ik op mijn eigen manier tracht te vertalen in een hedendaagse muzikale, westerse taal en dat is die van de atonale muziek. Deze uitdrukking biedt een kans om een geheel nieuwe ervaring binnen te gaan. Ik heb ervoor gekozen om trouw te blijven aan dat soort componeren. Ik ben er ook gewoon nog niet klaar voor, om dat wat ik wil brengen in volledige tonaliteit weer te geven, het interesseert me niet om zuiver harmonische muziek te schrijven. Deze opera bevat ook geen tekst of verhaal in semantische zin; er zijn bijvoorbeeld geen dialogen. Het stuk begint met de diepe, dissonante, op reciterende boeddhistische monniken geïnspireerde, klanken van een stemkunstenaar.

Tonaal houvast

Het is niet nodig een muzikaaltechnische analyse op mijn muziek los te laten want dat is mijn interne keuken. Je hoeft het niet te begrijpen maar als je je zonder oordeel aan de ervaring overgeeft wordt er een spanning voelbaar die een dualiteit creëert die uiteindelijk moet oplossen. Omdat je als luisteraar geen tonaal houvast hebt kun je niet anders dan zonder oordeel luisteren: in het horen alleen het horen. Misschien kost dat in het begin een beetje moeite. Het is ook heel complexe muziek, het hele compositieproces is bij mij trouwens complex: het uitwerken, de partituur zelf... Maar ik denk dat als je werkelijk iets wilt krijgen, voor zoverre krijgen belangrijk is, dan moet je beginnen met geven. Je moet starten met je eraan over te geven, dat houdt je in het nu. Als je erin meegaat krijg je veel terug, als je je afsluit is het afgelopen. Zo simpel is dat!

De verbinding tussen muziek en spiritualiteit is heel belangrijk in mijn leven. Er is een onbewuste drang om die met elkaar te verenigen. Het gevaar van spiritualiteit in muziek is echter dat we daarmee heel dicht bij new age komen en dat is iets waar ik absoluut geen voeling mee heb. Voor alle duidelijkheid: ik heb niets met de geluiden van walvissen of zelfs niet met die van klankschalen, tenzij in de specifiek boeddhistische beoefening toegepast.'

Lux Eterna

Structuur?

Wim Henderickx: 'Het stuk is geschreven voor vijf instrumenten, vijf zangers en heel veel elektronica. Het publiek zit rond het podium en er is van bovenaf een videoprojectie die het podium en het publiek belicht. De taal die gesproken wordt is een fantasietaal waarvan flarden komen uit de Latijnse requiemmis Lux Eterna. Het decor is een huis met kamers dat tot op veertig centimeter boven de grond is afgesneden, waardoor het een soort sculptuur wordt. De vijf zangers vertegenwoordigen de vijf elementen (aarde = mezzosopraan, water = bariton, vuur = bariton, lucht = sopraan en akasha = de stemkunstenaar, red.), alles bij elkaar genomen krijgt het publiek een totaalervaring aangereikt. In het begin is het moeilijk om erin te komen. Je hebt geen houvast, je ziet personages en je denkt dat ze relaties hebben maar is dat zo?

Op het einde van het stuk voel je dat die heftige energie die de muziek genereert - mijn vertaling van de clash tussen vrouwelijke en mannelijke energie - is opgelost. Wat overigens niet "eind goed al goed" betekent! De meditatietoets is gedaan, er is rust. Ook al is dat niet het ultieme doel van mijn stukken. Mij gaat het om het pad, de zoektocht zelf. Voor de rust moet je klaar zijn en ik kan de afloop van mijn pad nog niet voorspellen.'

Lux Aeterna

Laat het eeuwig licht op hen schijnen, O Heer

voor eeuwig bij uw heiligen, voor uw waardigheid genadig.

Schenk hun eeuwige rust, O Heer en laat het eeuwig licht op hen schijnen

Citaten Wim Henderickx: 'Wat ik mooi vind aan het boeddhisme is dat er niets opdringerigs aan zit. Er is niemand op uit je voor de zaak te winnen, dat vind ik ongelooflijk sterk.'

'De verbinding tussen muziek en spiritualiteit is heel belangrijk in mijn leven. Er is een onbewuste drang om die met elkaar te verenigen.'

'In Nepal heb ik een kippenvelervaring gehad, een gevoel van diepe warmte dat ik misschien slechts één keer in mijn leven op die manier zal mogen ervaren. Met dat gevoel ben ik dit werk gaan maken.'

www.wimhenderickx.com

Wim Henderickx studeerde o.a. compositie en percussie aan het Conservatorium van Antwerpen en volgde sonologiestudies aan het IRCAM in Parijs en aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Momenteel is hij huiscomponist bij 'Muziektheater Transparant' en docent aan de Conservatoria van Amsterdam en Antwerpen. Hij componeerde zowel kamermuziek, orkestwerken als opera. Zijn werk werd bekroond in binnen- en buitenland; hij ontving o.a. de 'Compositieprijs voor Hedendaagse Muziek' in Quebec (Canada) en werd in 2002 Laureaat van de 'Koninklijke Vlaamse Academie van België' voor de klasse Kunsten. Veel van zijn werken worden geïnspireerd door oosterse muziek en filosofie.

Tantric Cycle

Sinds 2004 werkt Wim Henderickx aan deze zevendelige cyclus:

The Seven Chakras (2004) voor strijkkwartet

Nada Brahma (2005) voor sopraan, ensemble en elektronica

Maya's dream (2005) voor hobo en ensemble

Void/Sunyata (2007) voor 5 zangers, ensemble en elektronica

Disappearing Light (2008) voor mezzo, altviool, altfluit en percussie

Tejas (What does the sound of the universe look like ?) (2009) voor orkest

...

Hartsoetra:

Hier, Shariputra, vorm is leegte en de leegte zelf is vorm; leegte is niet verschillend van vorm, vorm is niet verschillend van leegte; wat vorm is, dat is leegte, wat leegte is dat is vorm. Dit geldt ook voor voelen, waarneming, willen en bewustzijn.

Void

In een reeks suggestieve en meditatieve beelden volgen we in Void vijf personages die greep trachten te krijgen op de werkelijkheid en die worstelen met de ondraaglijke relativiteit van het bestaan. Zij dwalen rond in House, een door beeldend kunstenaar Hans Op de Beeck ontworpen interpretatie van een woonhuis. Het is een decor voor reflectie over vergankelijkheid en zinloos verlangen naar wat voorbij is, waar de nood aan spiritualiteit en materiële onthechting tastbaar wordt.